

О(т)граничаване на жанра

Лора Шумкова

КНИГИ

КНИГИ

Семиотика и жанр. Сборник с избрани доклади и лекции от Единадесетата международна ранноесенна школа по семиотика. Сборник EFSS'2005, том XI. Съставител и редактор Кристиан Банков. НБУ, С., 2006, 175 с.

Semiotics and Genre. Collection of selected papers and lectures, presented at the 11th International Early Fall School of Semiotics. Volume XI, EFSS'2005. NBU, Sofia, 2006, 94 p.

Едва ли ще е пресилено, ако кажем, че Ранноесенната школа по семиотика, която през 2006 г. се проведе за дванадесета поредна година, е една от най-интригуващите академични форми в Нов български университет. От една страна, тя е иновативен образователен инструмент, който позволява на студентите от всички хуманитарни програми, най-вече от магистърската и докторската програма по семиотика, да общуват непосредствено – формално и неформално – с най-изявените представители на международната семиотична общност, да се запознаят от първа ръка с актуалните научни дебати, да направят първите си изследователски стъпки под строгия поглед на световноизвестни преподаватели. От друга страна, школата по семиотика от самото си създаване е пространство, в което изследователите от НБУ, по един или друг начин изкушени от семиотиката (не само членовете на Югоизточноевропейския център за семиотични изследвания), имат възможност да споделят научните си търсения с компетентни и добронамерени колеги, в ситуация, предполагаща преодоляването на неизбежните национални, институционални и дисциплинни ограничения. Още по-интригуващо е това, че екипът, отговорен за структурирането на школите по семиотика и подбора на участниците (тук не можем да пропуснем имената на проф. Мария Попова, д.н., която на 21 май 2007 г. получи званието „Почетен професор на НБУ“, и доц. д-р Кристиан Банков, ръководител на ЮИЕЦСИ), упорито продължава да отстоява пионерската си роля, поемайки понякога риска да се откаже дори от добри традиционни практики, за да отговори още по-адекватно на нуждите на студентите и преподавателите.

Една от тези смели стъпки бе започналото преди няколко години разделяне на школата на учебна част (т.нар. „Училище по семиотика“), предназначена изключително за студенти, и научна част, състояща се от поредица кръгли маси и научни сесии, предназначена предимно за българските и

чуждестранните изследователи. Това разграничаване, както и преместването на мястото на провеждане на школата от затворения комплекс „Св. Кирик“ в широко отворения Созопол доведе до загуба на една от най-характерните особености на ранноесенните школи по семиотика: честото и дори целенасочено прекрачване на всевъзможни академични граници. В първите години на школата от изказванията и презентациите (предимно на гост-лекторите) се очакваше да дадат нови знания и перспективи на студентите, и в този смисъл те бяха лекции, но и да породят бурни дебати, и в този смисъл бяха научни доклади – ситуация, която в крайна сметка оставяше и преподавателите, и студентите със смесени чувства на екзалтация и неудовлетвореност. Днес различните академични жанрове в рамките на школата са много по-добре дефинирани, дори времето за плаж вече е заложено в програмата. Реформата, макар и променяща радикално духа на събитието, не е самоцелна. От една страна, тя отразява цялостното съзряване и по-прецизното дефиниране на идентичността на Нов български университет, от друга страна, тя е породена от амбицията школата да се превърне в един от успешните подходи към студентската и преподавателската мобилност, прилагаща система за оценяване, съвместима с Европейската система за трансфер на кредити (ECTS), с което НБУ да положи поредния добре огъян камък в изграждането на Европейското пространство за висше образование, залегнало още в Болонската декларация от 19 юни 1989 г.

Европейските амбиции на ранноесенните школи по семиотика не са свръхинтерпретация на страничния наблюдател: „Бъдещето на висшето образование все по-ясно придобива мрежовидна структура и школите по семиотика все по-уверено се налагат като звено в една отворена международна образователна мрежа. Унифицирането на европейската система на висшето образование като че ли най-осезателно демонстрира предимствата си в подобни академични форми и не са далече времената, когато индивидуалното студентско обучение няма да е обвързано с едно конкретно място, а ще прилича на дълготрайно пазаруване в един международен супермаркет за знания и умения, където водещ ще е личният избор“, пише Кристиан Банков в предговора си към сборника с материали от школата, проведена през септември 2005 г. Една рецензия едва ли е мястото да обсъждаме дали резултатът от Болонския процес е „унифициране“ на европейската система за висше образование, нито дали тази система (ще) прилича на супермаркет или на типичен европейски пазар на открито с разнообразни сергии, от които студентите ще избират по вкуса и по джоба си. По-важно е друго: че вместо да затънат в самотоволството на първопроходци, организаторите на школите по семиотика на НБУ постоянно се стремят да ги развият и усъвършенстват, да разнообразяват дейностите им, да ги адаптират към нуждите на пазара на образователни услуги, включително чрез целенасочено търсене на обратна връзка и чрез превръщането им от кампаниен в целогодишен проект за всички участници (а не само за самите организатори).

Комплектът от два сборника – на български и на английски + френски – с избрани лекции и доклади от Единадесетата международна ранноесенна школа по семиотика е красноречиво доказателство за тези усилия. Преди всичко „двойното издание“ (както го нарича съставителят Кристиан Банков) за първи път недвусмислено признава, че школите по семиотика са насочени към поне две различни аудитории – българска и международна. При това българската аудитория по подразбиране е студентска, т.е. българското издание е предимно учебник, докато чуждоезиковото като че ли е предимно представителен научен сборник, и в този смисъл е по-скоро годишник на ЮИЕЦСИ, предназначен за международната семиотична общност: българското издание съдържа всички „избрани доклади“ от английското (в него само един текст е на френски и дори предговорът не е преведен на втори език), допълнени с втора част – „Въвеждащи лекции по семиотика“, за които в предговора към английското (но не и към българското) издание се казва, че са за вътрешна употреба на магистърската и докторската програма по семиотика в НБУ. Разграничението, разбира се, е условно – английското издание съдържа и „An Introduction to Genre Theory“ от популярния онлайн курс за начинаещи на Daniel Chandler, допълнено с „References And Suggested Reading“, вероятно също подбрани от Чандлър. Онова, с което съставителят се гордее най-много – и с право – е включването на най-изявените студенти, участващи в Единадесетата ранноесенна школа по семиотика, като преводачи в българското издание. При това, за разлика от предишни томове от поредицата, в които не беше ясно кой от преводачите какво точно е превел, сега името на преводача и програмата, в която учи, са посочени непосредствено след името на автора на съответната лекция или доклад.

Точно тук обаче не можем да подминем някои малко озадачаващи решения на съставителя и редактор Кристиан Банков. Ако за всеки от студентите преводачи е посочена неговата/нейната програма, защо не са посочени дори университетите, в които преподават авторите на включените в сборника текстове? Включването на кратки биографични бележки и електронни адреси на всички автори вече е по-скоро правило, отколкото изключение в подобни издания на НБУ, да не говорим за сборниците с материали от международни конференции, с които, изглежда, искат да се съизмерват членовете на ЮИЕЦСИ. Прецизната коректорска работа също е абсолютно задължителна, особено когато става дума за учебно помагало – но в случая и тя е останала на по-заден план. Някои от преводаческите и/или редакторските решения също будят въпроси – като започнем с донякъде схоластичното питане защо лекциите по семиотика трябва да са тъкмо „въвеждащи“, а не например „уводни“, мине се през твърдението (вярно, в бележка под линия), че руските формалисти различавали „сюжетна линия“ и „история“ (вместо малко по-естественото за литераторите „сюжет“ и „фабула“), и свършим със затрудненията, породени от недотам удачния превод на „picture sign“ като „картинен знак“, а не, например, като „образен“ или „изобразителен“ (значения на *picture*, известни дори на най-примитивните

компютърни речници), което води до уродливия „превод“ на „pictorial semiotics“ като „пикториална семиотика“, вместо галеч по-очевидното и естествено „образна“ или „изобразителна“ семиотика. В същата поредица лекции на Йоран Сонесон номерацията на разделите започва с 1.1., 1.2. и т.н. до 1.9., но така и не се появява 2. В случая проблемът не е, че шведският лектор е разказал пред студентите от школата по семиотика част от по-голям свой труд, а че редакторът не се е постарал да придаде на тази част вид на завършено цяло. За жалост жанрът понякога се определя от нещо толкова гребно на пръв поглед като номерацията.

Подобни неблагоприятия обаче се случват и в най-добрите издания и не те определят общото впечатление от двата сборника. То в много по-голяма степен се определя от качеството на включените в тях текстове – а то, като цяло, е много високо.

Подборката доклади, представени по време на Единадесетата международна ранноесенна школа, в българския си вариант започва с „Основни черти на съвременната гръцка култура“ от Ератостенис Капсоменос; в английско-френската версия той е поставен в края, непосредствено преди приложението. Ще ни се да вярваме, че тази единствена промяна в реда на текстовете е породена от факта, че текстът на Капсоменос е единственият на френски в подборката, или от желанието на съставителя да постави акцент върху текстовете от български автори. Докладът обаче е подходящ както за въведение, така и за заключение, като се има предвид декларираното в предговора желание за включване в европейското образователно (а следователно – и културно) пространство. „Основни черти на съвременната гръцка култура“ представя чрез спретнат обзор начините, по които различни гръцки писатели разрешават дихотомиите *природа–култура*, *индивид–общество*, *рационализъм–мистицизъм*, за да предложи една система от ценности, която би позволила изграждането на европейска културна идентичност като единство в разнообразието. Трудно е да се прецени от пръв прочит къде е жанрът в този иначе наистина образцов изпълнен анализ, а и националното самочувствие на автора е в малко по-голяма доза от приятното, но пък докладът е чудесен пример за ясно, добре структурирано и увлекателно академично изложение.

Следващият текст в селекцията също е образцов: „Автобиографически жанр или автобиографическа памет?“ на Анита Касабова. Освен свършената конструкция и интересна перспектива към темата на школата – той демонстрира истинската мощ на интердисциплинността: литературознание, риторика, когнитивна психология и аналитична философия са впрегнати в един общ проект, без при това да се разколебават или заличават границите между тях, което позволява в обекта на изследване да се направят нови, продуктивни разграничения. „Макро- и микроконтекстни аспекти на „Притчата за врящия котел“, Езекил, 24“ от Мони Алмалех е третият чудесен текст в представителната подборка. Познаваме вече подобни текстове на Мони Алмалех, както публикувани като самостоятелни статии, така и от

монографията му „Цветът в Петокнижието. Езикова картина на света“ (2006). Те винаги се отличават с изключително ясно изложение, много внимателно проследяване на ивритските първообрази на конкретни библейски понятия, задълбочен анализ и щедро споделяне на цялата необходима информация с читателя, невладеещ иврит, отлична текстологическа работа по отношение на българските преводи на Библията, подкрепена с примери от преводи на други езици. Отличното впечатление се помрачава само от едно дребно разминаване – онова, което в заглавието е наречено „Притчата за врящия котел“, в основния текст се цитира като „Притчата за врящия казан“. Донякъде озадачаващ е и последният абзац, посветен на жанра, който, макар да съответства на темата на конференцията, не допринася с нищо за качеството на текста. Следват не съвсем изпипаният „Библейският образ и парадоксът на истината в „Страх и трепет“ на Съорен Куркегор“ на Мария Кръстева, отличният „Жанрове, тропи и фигури“ от Иван Касабов, амбициозният, но спорен „Смисълът на мъчанието според българите“ от Росица Якимова. Последният доклад, включен в сборника – „Литературна история и жанрова „механика“ от Елисавет Евдорицу, очевидно базиращ се на докторската ѝ дисертация, защитена в Аристотеловия университет в Солун през 2005 г., е идеален пример за доклада мечта на една школа по семиотика: писан или поне оформен специално за събитието (и съответно – органично, а не механично свързан с основната му тема), основаващ се на текущата изследователска работа на автора, предлагащ иновативна теза, която си струва да бъде дискутирана (макар и развита по доста претенциозен начин), на всичкото отгоре – дело на млад учен, с когото студентите от магистърската и докторската програма по семиотика биха могли да се съизмерват. Именно този доклад обаче поражда поредния въпрос относно подборката доклади: ако жанрът е привилегирована тема на литературознанието, в по-малка степен – на изкуствознанието, театрознанието и кинознанието, защо сборникът не включва работи на представители на съответните департаменти в НБУ? Толкова голямо ли е концептуалното разстояние например между ЮИЕЦСИ и департамент „Нова българистика“, които дори пространствено се помещават в съседни офиси на „Монтевидео“ 21?

Втората част на сборника, „Въвеждащи лекции по семиотика“, съдържа три текста: „Преглед на когнитивната семантика“ от Патриция Виоли, „История и структура на семиотика на фотографията“ от Йоран Сонесон и „Четири еволюционни сценария за появата на езика“ на Волфганг Вилдген. Би било повече от естествено към тях да се добави български превод на лекцията на Чандлър, включена в английско-френския том, както и избраната библиография по теория на жанра (в идеалния случай – допълнена с най-важните публикации по темата на български език). Естествено би било и лекциите на Вилдген и Виоли да не бъдат разделяни от госта различния като тематика (а, струва ми се, и като подход) обзор на Сонесон, още повече че Виоли дори цитира в библиографията си две публикации на Вилдген.

Когнитивната семантика и появата на езика обаче достатъчно често се дискутират в академичните пространства на НБУ, затова си струва да обърнем повече внимание на третия текст – „История и структура на семиотика на фотографията“. Преди всичко защото досега теоретичните разработки върху смисъла и значението на фотографията, достъпни на български език, се изчерпваха, общо взето, с „Camera lucida“ (и още 2-3 есеа) на Барт и „За фотографията“ на Зонтаг – може би безсмъртни, но започващи да губят своята актуалност текстове. Обзорът на Сонесон (дори и пострадал от известна преводаческа трюмавост) предлага ясно, изчерпателно и критично въведение в семиотиката на фотографията – област, почти непозната у нас, включително в Нов български университет, но все необходима с оглед нарастващото значение на визуалната комуникация и в частност на фотографията в съвременния всекидневен и академичен живот. Дори да не сме готови да се съгласим веднага с позицията и метода на Сонесон, те поне дават възможност да се запознаем с обхвата и разнообразието на полето, включително със значително по-непопулярните у нас традиции, следващи Пърс и Греймас. Широката палитра на подходите към жанра (и към семиотиката) завършва подобаващо в друсия, чуждоезиковия том, с още един обзорен текст – „An Introduction to Genre Theory“ на Чандлър, в който акцентът е поставен най-вече върху литературните, медийните и социокултурните приложения на понятието за жанр.

Какъв всъщност е обхватът на понятието „жанр“? Едва ли целта на един сборник с избрани лекции и доклади е да отговори на този въпрос. Едва ли целта на един сборник, озаглавен „Семиотика и жанр“, е и да даде по-ясна представа за обхвата и същността на понятието „семиотика“. Ако се върнем в началото, към уводния текст „Семиотиката вчера, днес и завинаги“ от Мария Попова (невключен в чуждоезиковото издание), може би все пак ще можем да отговорим на втория въпрос така: Югоизточноевропейският център за семиотични изследвания към НБУ отстоява едно максимално широко разбиране за семиотика, което за крайните привърженици на жанровата и дисциплинатата чистота би могло да изглежда като „обща теория на всичко“, а за търсещите обяснение на света и човека с всички възможни научни средства – благословено пространство на интердисциплинен диалог и методологическа толерантност. Диалогът и толерантността, поне в разбирането на ЮИЕЦСИ и НБУ, не означават академическа анархия – и във формата на школата, и в подбора на участниците, и в самите сборници личи достойно за уважение желание за ясно разграничаване между изследването и преподаването, без да се губи връзката между двете; стремеж към участие в европейските академични мрежи; способност за гъвкавост и адаптация; философски и методологически осмислена, а не самоцелна интердисциплинност; съзнание, че традициите трябва да се поддържат, но и да се променят, за да се запазят живи. Следващи стъпки, които може би биха се отразили положително на EFSS, един от образователните и издателските проекти на НБУ с най-гълга и най-впечатляваща история, биха били

повишаването на интереса към изследователската дейност на други департаменти на НБУ с отношение към семиотичната проблематика, както и към други академични институции в България (дори когато нямат производни на думата „семиотика“ в наименованието си), по-голямото внимание към редакторската и коректорската работа, доизчистването на съставителската концепция на сборниците (което, разбира се, е в пряка зависимост от структурирането на самата школа), подобряване на баланса между качеството на текстовете и между българските и чуждестранните доклади в представителната част на сборниците, евентуално включване на фонограми от най-интересните дискусии, проведени по време на школите. Само така добрите семиотични и образователни практики могат да станат още по-добри.

